

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.30.2.10>

Ana Šimić i Jozo Vela

DIJAKRONIJSKA ANALIZA ODNOSA VIDA I PRAVOGA JEDNOSTAVNOGA NIJEČNOG IMPERATIVA U HRVATSKOM JEZIKU¹

dr. sc. Ana Šimić, Staroslavenski institut, ana.simic@stin.hr, Zagreb
dr. sc. Jozo Vela, Staroslavenski institut, jvela@stin.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.1'366.593

rukopis primljen: 18. 6. 2018.; prihvaćen za tisak: 15. 11. 2018.

U suvremenom se hrvatskom jeziku pravi jednostavni niječni imperativi u pravilu tvore od nesvršenih glagola (Ne dirajte mi ravnicu!). U prvom slavenskom književnom jeziku, starocrkvenoslavenskom, niječni su se imperativi mogli tvoriti od svršenih glagola, pri čemu se u literaturi navodila djelomična podudarnost s grčkim jezikom, odnosno s grčkim konjunktivima prezenta i aorista. U radu se ispituje odnos svršenih i nesvršenih pravih niječnih imperativa u prvom hrvatskom književnom jeziku, hrvatskom crkvenoslavenskom, s posebnim naglaskom na odnos s latinskim jezikom predložaka. Komparativno korpusno istraživanje provedeno je na tekstu hrvatskoglagoljskoga II. beramskoga brevijara (15. st.). Analiza je podataka pokazala da se glagolski vid upotrebljava neovisno o latinskom predlošku. Osim toga, kvantitativni podaci sugeriraju da u hrvatskom crkvenoslavenskom razdoblju nije još došlo do zapaženijega potiskivanja uporabe svršenoga vida s pravih niječnih imperativima.

Ključne riječi: *hrvatski crkvenoslavenski jezik; pravi imperativ; jednostavni imperativ; niječni imperativ; negacija; glagolski vid*

¹ Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 2462.

1. Pravi imperativi

Za razliku od tzv. zamjenskih niječnih imperativa – poznatih još i kao surogatni (Zeijlstra 2006: 406) i supletivni imperativi (Zanuttini 1991) – pravi niječni imperativi (engl. *true negative imperatives*, prema Zanuttini 1994) su imperativi ne samo po svojim semantičkim i pragmatičkim karakteristikama, nego i onim gramatičkim, tj. morfološkim. Riječ je o izrazima koji za niječni imperativ upotrebljavaju imperativni oblik i niječnu česticu koja se uobičajeno upotrebljava i uz indikativ, kao u hrvatskom primjeru *Ne okreći se!*²

U jezičnoj je tipologiji zabilježena pojava da neki, ne malobrojni, jezici koji imaju morfološki imperativ za jesne izraze, niječne imperativne (prohibitive) izražavaju nekim drugim glagolskim oblikom, primjerice, konjunktivom (Auwera, Lejeune, Goussev 2013). Takav je španjolski jezik (usp. Kovačević 2016: 263). U talijanskom su pak pravi niječni imperativi dopušteni samo u množini (1d), dok se u jednini upotrebljava surogatni / supletivni imperativ izražen infinitivom (1c):

- (1) a. *Telefona le!*
2.sg.imp.
'Zovi je!'
- b. **Non telefona le!*
2.sg.imp.
'Ne zovi je!'
- c. *Non telefonare le!*
inf.
'Ne zovi je!'
- d. *Non telefonate le!*
2.pl.imp.
'Ne zovite je!'

(prema Han 1998: 14, 27).

---

² Imperativni izrazi izraženi glagolom u imperativu u Karlič, Klarić 2015 nazivaju se primarnim imperativnim izrazima.

Slavenski jezici, a tako i prvi hrvatski književni jezik, hrvatski crkvenoslavenski, dopuštaju, tj. imaju prave niječne imperATIVE, jednostavne i složene, u svim licima, premda imperativnost mogu izražavati i drugim glagolskim oblicima (Kovačević 2016: 262–276). Isto vrijedi i za suvremeni hrvatski jezik (Pranjko, Badurina 2012 i Karlič, Klarić 2015).³

U hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku pravi niječni imperativ može biti jednostavan (analitički imperativ) i složen (sintetički/perifrastični imperativ). Predmet je ovoga rada odnos pravoga jednostavnoga niječnog imperativa i glagolskoga vida u hrvatskoglagolskim tekstovima srednjovjekovna razdoblja.

O glagolskome se vidu, pa tako i o njegovu odnosu s niječnim imperativima nije mnogo govorilo u paleokroatistici. U studiji o negaciji A. Kovačević (2016: 262-274) uvršteno je i potpoglavlje *Negacija i imperativnost*, a unutar njega (275-276) predstavljeno je preliminarno istraživanje pravih niječnih imperativa na korpusu četiriju starozavjetnih knjiga (*Knjiga o Juditi*, *Prva knjiga o Makabejcima*, *Druga knjiga o Makabejcima*, *Knjiga o Esteri*) za koje je uvriježeno mišljenje da su ih glagoljaši sami prevodili s latinskoga, tj. nisu ih naslijedili iz starijih ćirilometodskih prijevoda s grčkoga. U tom je korpusu prepoznat 171 pravi imperativ, od kojih svega 10 jednostavnih niječnih – četiri imperativa glagola nesvršenoga vida, a šest imperativa glagola svršenoga vida. Nijednom od njih nije odgovarao pravi imperativ u latinskom predlošku. Latinske su inačice sadržavale zamjenske imperativne oblike futura i konjunktiva.

Cilj je ovoga istraživanja na većem korpusu istražiti prave jednostavne niječne imperATIVE u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, s obzirom na kategoriju vida i s obzirom na latinski predložak, te uvidjeti čime doneseni podaci mogu pridonijeti povijesnoj sintaksi i aspektologiji hrvatskoga jezika.

2. Pravi jednostavni niječni imperativi

2.1. Starocrkvenoslavenski jezik

Poznat je odnos imperativa i vida u starocrkvenoslavenskom jeziku (usp. Kovačević 2016: 264–266). Z. Kurzová-Ribarova (1972.) donosi statističke podatke o tom suodnosu, zajedno sa zaključcima. Starocrkvenoslavenska

³ O niječnom imperativu u suvremenim slavenskim jezicima vidi i Zorikhina Nilsson 2013.

evanđelja, *Euhologij sinajski* i *Sinajski psaltir* zajedno imaju 259 niječnih imperativa, od čega je blaga većina, njih 134 (52%) tvorena od glagola svršenoga vida. Preostalih 125 niječnih imperativa (48%) je nesvršeno. Ipak, postoji razlika među samim spomenicima; u evanđeljima dominiraju nesvršeni (N) nad svršenima (S) (97 N : 35 S), za razliku od *Sinajskoga euhologija* (17 N : 34 S) i *Psaltira* (11 N : 65 S). Razlozi su tih razlika, smatra Kurzová-Ribarova, u različitoj naravi tekstova koja potencira određeni glagolski vid zbog njegove semantike. Tako je svršeni vid vezan za rezultat glagolske radnje i popratne okolnosti više nego za samu radnju. Kurzová-Ribarova ne zaboravlja da je starocrkvenoslavenski prijevodni jezik, pa ispituje i Miklošičevo opažanje kako se grčki konjunktivi prezenta u službi imperativa prevode nesvršenim glagolima, a konjunktivi aorista svršenima. Činjenicu da se u evanđeljima nalazi i zamjetan broj nesvršenih niječnih imperativa kojima su prevedeni grčki imperativ i konjunktiv aorista, uzima kao povod da unatoč statističkoj prevlasti niječnoga imperativa svršenoga vida, zaključi kako je starocrkvenoslavenski jezik težio niječne imperativne tvoriti od nesvršenih glagola. Potvrdu za svoju tezu nalazi i u podatku o ukupnim nesvršenim imperativima, jesnim i niječnim, među kojima su niječni većina.

Večerka (1996: 69–73) donosi vrlo slične podatke i zaključke koje je donijela Z. Kurzová-Ribarova, s tim da je dokumentima koje je istraživala Kurzová-Ribarova dodao još i *Kločev glagoljaš* i *Kijevske listiće*. I on navodi neznatnu ukupnu prevlast svršenih niječnih imperativa, različite omjere u različitim vrstama tekstova, semantiku glagolskoga vida kao uzrok takvih razlika, dominaciju niječnih imperativa u ukupnim nesvršenim imperativima i nepostojanje apsolutnoga reciprociteta između slavenskoga svršenoga i nesvršenoga vida i grčkoga konjunktiva aorista i prezenta. Večerka smatra kako svi ti podaci govore o tome da su se u ondašnjim slavenskim govorima niječni imperativi dominantno izražavali glagolima nesvršenoga vida te da je to unatoč grčkom predlošku snažno prodiralo i u prvi slavenski književni jezik.

Dok su i Kurzová-Ribarova i Večerka uzroke sklonosti određenih tekstova imperativu svršenoga ili nesvršenoga glagolskoga vida tumačili semantikom samoga vida, C. M. MacRobert (2013.) je pozornost usmjerila na kontekst starocrkvenoslavenskih tekstova, tj. na komunikacijsku situaciju i njezine sudionike. Njezino je opažanje da se nesvršeni glagoli u najvećem broju slučajeva vežu za trenutnu govornu situaciju, tj. upućuju na nešto što se upravo događa. Osim toga, njima se izriču i opće, svevažće

zabrane. Svršeni pak niječni imperativi upozoravaju na neku eventualnu budućnost. Kada je o sudionicima komunikacijske situacije riječ, MacRobert je uočila da su molitveni zazivi Bogu najčešće upućeni imperativom svršenoga vida, za razliku od slučajeva kada je adresat čovjek i kada su imperativi u velikoj većini nesvršeni.

2.2. Hrvatski jezik u kontekstu (južno)slavenskih jezika

2.2.1. Najranija zapažanja

Prema studiji Ž. Brlobaš (2007: 187, 200, 202, 252, 276) zapažanja o imperativu i vidu do 20. stoljeća donose hrvatski gramatičari Fran Volarić (*Ilirska slovnica*, 1854.), Adolfo Veber Tkalčević (*Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, 1859., *Slovnica za četvrti razred katoličkih glavnih učionah*, 1862.) i Matej Divković (*Hrvatske gramatike II. dio. Sintaksa za školu*, 1881.). O niječnom imperativu i glagolskom vidu pišu Veber Tkalčević i Divković.

Prvi (Weber 1859: 117), govoreći o niječnim imperativima kao zabranama, upućuje da se zabrane uopće, koje se ne odnose na pojedini slučaj, pogotovo ako se nije počeo razvijati, izražavaju nesvršenim glagolskim oblikom. Kada se zabranjuje pojedini čin, pogotovo kada je već započeo, poslužiti će svršeni imperativ: „*neubijaj* = što mu drago; *neubij* = ovoga čovjeka”. Sudeći prema drugom navedenom izdanju (*Slovnica za četvrti razred katoličkih glavnih učionah*) čini se da Veber Tkalčević isto pravilo veže i za zapovijedi, tj. jasne imperATIVE (Brlobaš 2007: 202).

U Divkovića se za niječne imperATIVE navodi slično kao i kod Vebera Tkalčevića: nesvršeni imperativi odnose se na zabrane općenitih, a ne pojedinih slučajeva. Svršeni glagoli pak zabranjuju da se radnja dovrši.

Oprilike u isto vrijeme kada su izašle Tkalčevićeva i Divkovićeva gramatika objavio je Ivan Broz opsežan rad o imperativu, u kojem se mogu naći i podaci o odnosu toga glagolskoga načina s kategorijom vida (Broz 1885: 24–31). Prema Brozu, koji je dobro poznao Miklošičev prilog temi kao i Tkalčevićev, svršenim se imperativima izriče želja da se već postojeća ili u velikoj mjeri izgledna radnja ne završi. Nesvršenim se pak niječnim imperativima izriče želja da se ne vrši već započeta radnja te da se ona koja nije započeta ne započne. Razlika je, izgleda, sadržana u tome da se u slučaju svršenih imperativa ne želi da se radnja dovrši, tj. dođe do svoga kraja, a u slučaju nesvršenih ne želi se da se ona uopće vrši.

2.2.2. 20. stoljeće

U prethodno navedenim radovima nema spomena o tome da bi niječni imperativ u hrvatskom jeziku dolazio češće sa svršenim ili nesvršenim vidom. Čini se da je najraniju bilješku o tomu dao Đuro Grubor (1953: 176, 177) u svom opsežnom radu *Aspektna značenja*.⁴ Štoviše, naziva je „osobita aspektna pojava u našem jeziku”, a definira je stanjem u kojem nasuprot svršenoj zapovijedi (tj. jesnom imperativu) stoji nesvršena zabrana (tj. niječni imperativ). Tomu je tako zbog specifične naravi oba glagoljska vida, ali i pragmatičkih karakteristika zapovijedi i zabrane: „Ko zapovijeda, želi da se radnja sva potpuno izvrši od početka do kraja, za to gl. pf.; a ko zabranjuje, želi ne samo da se radnja sva potpuno ne izvrši, nego da se u radnju uopće i ne ulazi, da se i ne počinje, da se ni najmanji dio njezin i ne izvršuje.” (Grubor 1953: 177). Potvrdu svojih tumačenja nalazi Grubor u drugoj gramatičkoj pojavi, karakterističnoj za slavenske jezike: uz jesne prijelazne glagole dolazi objekt u akuzativu, a uz niječne dolazi genitiv partitivni (daje primjer: *kupi kuću – ne kupuj kuće*).⁵ Taj mu je genitiv partitivni uz nesvršeno *kupovati* još jedan dokaz tumačenju da nesvršeni glagoli „naginju više k partitivnosti”, a svršeni „k totalizmu” (Grubor 1953: 178).⁶ No ne naginju samo nesvršeni glagoli partitivnosti, nego i sama negacija (Grubor 1953: 179). Na koncu, zaključuje Grubor, negacija poriče, tj. niječe bit glagolskoga vida: tako svršenim glagolima niječe potpunost izvršenosti, a nesvršenima, koji mogu biti durativni, iterativni i frekventativni, niječe samo izvršavanje. Ono se pak zbog toga nijekanja „shvaća distributivno, partitivno” (Grubor 1953: 179). Osim što zapaža učestalost nesvršenih zabrana, tj. niječnih imperativa, Gruborov je vrijedan prinos raspravi sadržan i u tomu da u tumačenje uvodi i samu negaciju, tj. utjecaj njezina značenja na izbor vida u imperativu. Premda to može zvučati samorazumljivo, čini se da se u prethodno navedenim radovima ta veza jednostavno previdjela.

Izgleda da je važan Gruborov prilog temi promaknuo Milki Ivić. Ona je 1958. godine objavila rad *Upotreba vida u slovenskom imperativu s negacijom*,

⁴ Usp. Brlobaš 2007: 45.

⁵ Sintaktičari padeža ovaj bi genitiv nazvali genitivom negacije i razlikovali bi ga od genitiva partitivnoga (dijelnoga). No to ne znači da je Grubor na lošem tragu. O genitivu se negacije opetovano pisalo da mu je podrijetlo u partitivnom genitivu, u novije vrijeme vidi npr. Pirnat 2015.

⁶ Usp. Vince 2006/2007: 621.

koja „pretstavlja posebnu interesantnu pojavu slovenske sintakse” i koja je „sasvim nezasluzeno ostala postrani od glavnih pravaca ispitivanja slovenske vidne problematike” (Ivić 1958: 96). Njezina je perspektiva tipološka i dijakronijska: 1) suvremeni slavenski jezici češće upotrebljavaju nesvršeni vid uz niječni imperativ, premda tako nije bilo u njihovim povijesnim razdobljima, 2) u istočnim i zapadnim slavenskih jezicima svršenim se vidom izražava poseban tip upozorenja. Zajednička težnja južnoslavenskih jezika, osim slovenskoga, potpuno je izostavljanje svršenoga vida u niječnom imperativu. U bugarskom se ta težnja do kraja i ispunila, tj. u tom jeziku nije moguć svršeni imperativ s *ne*, odnosno, terminologijom koja se primjenjuje u ovom radu, nije moguć pravi jednostavni niječni imperativ svršenoga glagola. Zbog toga u bugarskom, makedonskom i „srpskohrvatskom” (slovenski je opet iznimka) postoji ono što danas nazivamo perifrastičnim / sintetičkim imperativom (bug. *nedei* + infinitiv, „srpskohrvatski” *nemoj* + infinitiv). Taj imperativ dopušta da se zapovijeda nesvršenim jednako kao i svršenim glagolom.

Ivić, nadalje, smatra da je nedostatak u promišljanju odnosa imperativa s *ne* i glagolskoga vida u slavenskim jezicima sadržan u tomu što se on uglavnom tumači značenjem same zabrane i značenjem glagolskoga vida. Ona pak za prohibitiv (niječni imperativ) kao modalnu kategoriju presudnim smatra govorni trenutak.⁷ Zabrana se tako može odnositi na radnju koja je u tijeku, tj. istovremena je trenutku govorenja. Tada je u svim slavenskim jezicima obavezan nesvršeni vid. Kada pak radnja na koju se imperativ odnosi nije istovremena trenutku govorenja, tj. odnosi se na budućnost, u načelu je izbor vida slobodan. Stoga je ključno pitanje, čiji bi odgovor objasnio promjene u dijakroniji slavenskih jezika s obzirom na niječni imperativ i glagolski vid, „kako se dogodilo da je razvoj slovenskih jezika isključio prvobitnu načelnu mogućnost slobodnog izbora vidske forme u okviru slučajeva zabrane „futurskog” tipa?” (Ivić 1958: 102). Razlikujući zabrane futurskoga tipa kao načelne zabrane, zaustavljanje namjere i upozorenja, posljednju skupinu izdvaja zbog posebne „aluzije” na posljedice, zbog čega se svršeni vid pokazuje kao samorazumljiv odabir. U načelnim zabranama i zaustavljanju namjere, u kojima je prvotno izbor vida bio slobodan, došlo je s vremenom do upotrebe samo jednoga vida i to onoga nesvršenoga. Ivić taj izbor tumači obilježenom naravi svršenoga, odnosno neobilježenom naravi nesvršenoga vida.

⁷ U novije vrijeme također se spominje ovaj kriterij, v. Zorikhina Nilson 2013: 86.

Na preostalo pitanje zašto se u južnoslavenskim jezicima nije održala pojava da se upozorenja izražavaju svršenim imperativom s *ne*, govoreći o „srpskohrvatskom” jeziku, Ivić odgovara primjedbom da je perifrastičan imperativ (*nemoj* + infinitiv) pristojniji / uljudniji od imperativa s *ne*, tj. predstavlja blažu, dok imperativ s *ne* predstavlja strožu zabranu. Budući da je upozorenje zapravo blaža zabrana, tako se izricanje upozorenja vezalo za perifrastičnu imperativnu konstrukciju.

Konačno, kao što je Grubor potvrdio svojih tumačenja našao u drugoj gramatičkoj pojavi (genitivu negacije), tako i M. Ivić primjećuje da se podjela suvremenih slavenskih jezika s obzirom na niječne imperativne koji označavaju buduće događaje podudara s mogućnošću upotrebe svršenoga vida prezenta u značenju futura u nezavisnim rečenicama. Oni jezici u kojima to nije moguće, ne mogu izraziti upozorenje imperativom svršenoga vida i česticom *ne*. Takvi su južnoslavenski jezici. Oni pak koji dopuštaju prezent svršenih glagola u značenju futura u nezavisnim rečenicama, istočnoslavenski i zapadnoslavenski, dopuštaju i svršeni vid za izražavanje niječnoga upozorenja.

M. Ivić ponudila je uvjerljivo tumačenje dijakronijskih promjena u južnoslavenskim jezicima s obzirom na odnos pravih jednostavnih niječnih imperativa i glagolskoga vida. Valja primijetiti da nije posve precizna njezina prosudba da prethodna istraživanja nisu uzela u obzir trenutak govorenja. I. Broz (1885.), čiji rad Ivić navodi u svom, također je tumačio razliku između svršenih i nesvršenih imperativa s *ne* uzevši u obzir vrijeme govorenja. Je li se radnja u trenutku govorenja počela odvijati ili nije, kriterij je koji je spomenuo i Weber. Ovdje se može dodati i da je M. MacRobert (2013.) u analizi starocrkvenoslavenskih imperativa također govorila o vremenu govorne situacije.

Zaključno, u kontekstu promišljanja što valja uzeti u obzir u tumačenju složene problematike odnosa negacije, imperativa i glagolskoga vida, odgovor je jasan: valja uzeti u obzir gramatički, semantički i pragmatički identitet svih navedenih jezičnih pojava.

2.2.3. Suvremena kroatistika

Pranjeković, Badurina (2012: 621) navode da su u suvremenom hrvatskom jeziku niječni nesvršeni imperativi rabe „neusporedivo češće” od svršenih: „Glavni je razlog tomu u činjenici što se niječnim imperativom izražava ponajprije zahtjev da se kakva radnja prekine, npr. *Ne viči tako*

glasno, ili upozorenje, npr. *Ne naginji se kroz prozor.*” Takva pragmatika odgovara semantici nesvršenoga vida jer svršeni vid ne označuje „radnju u pravom smislu riječi, tj. radnju u procesu, radnju u tijeku”. Autori primjećuju da je svršeni niječni imperativ bio češći u starijim razdobljima, a do danas se zadržao u tzv. biblijskom stilu (*ne ubij, ne ukradi* i sl.).

Od suvremenih hrvatskih gramatika, one S. Težaka i S. Babića (2000: 308–309) odnosno skupine autora (Barić i dr. 1997: 445) uopće ne spominju ograničenje u izboru vida kod upotrebe pravog jednostavnog niječnog imperativa, dok Silićeva i Pranjkovićeve gramatika (2005: 195) navodi kako se niječni imperativ u pravilu tvori od nesvršenih glagola, a upotreba je svšenih glagola rijetka i stilski obilježena (biblijski stil). Pitanjem izbora glagolskog vida pri izricanju zabrana u suvremenom hrvatskom jeziku bavi se jedino Raguz u svojoj gramatici (1997: 192) i njezinom kasnijem proširenom izdanju (2010: 228–229) preuzimajući mišljenje starijih hrvatskih jezikoslovaca kako se zabrane sa svršenim glagolom odnose na općenitu zapovijed, a ne na neku konkretnu priliku.

3. Pravi jednostavni niječni imperativi u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku

3.1. O korpusu

Istraživanje predstavljeno ovim radom provedeno je na preslovljenom *II. beramskom brevijaru*⁸ i na građi *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Iz mrežnoga izdanja⁹ *II. beramskoga brevijara* izdvojeni su pravi jednostavni niječni imperativi, a građa je *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* poslužila da se utvrdi predložak.

Pravih je jednostavnih imperativa u zadanome korpusu 4473, od čega niječnih svega 289 ili 6% od ukupnoga broja.¹⁰ Ovakva statistika još jednom

---

⁸ *II. beramski brevijar*, koji se još po mjestu čuvanja naziva i *II. ljubljanskim brevijarom*, dvosveščani je hrvatskoglagojski brevijar maloga formata iz 15. stoljeća. Prema jezičnokostološkim osobinama smješta ga se u tzv. južnu ili mladu skupinu hrvatskoglagojskih brevijara (Badurina-Stipčević, Mihaljević, Šimić 2012: 262), no također je izvjesno da jedan od starijih predložaka s kojih je mogao biti prepisan najvjerojatnije potječe s otoka Krka. Više v. Mihaljević (2011.) i HCSJ (2014: 42).

⁹ Dostupno na adresi <https://beram.stin.hr/hr/transliteration>.

¹⁰ Valja istaknuti kako se ova statistika temelji na još uvijek nepotpunoj i dvostruko neprovjerenoj računalnoj bazi podataka koja se priprema u sklopu *Znanstvenoga centra*

potvrđuje otežanost empirijskoga, tj. korpusnoga istraživanja niječnih imperativa te s pravom nameće pitanje o dalekosežnosti zaključaka izvedenih iz takvih „mini“-potkorpusa.¹¹ Od tih 289 pravih jednostavnih niječnih imperativa u korpusu izdvojeno je njih 108 za koje se s velikom vjerojatnošću može utvrditi da su prevedeni s latinskoga,¹² tj. da nisu u brevijar ušli preko ranije prevedenoga i onda tradiranoga teksta s grčkoga,¹³ premda se i među njima mogu naći neki za koje se ne može sa stopostotnom sigurnošću tvrditi da su prevedeni iz latinskoga. Takvi su ponajprije biblijskoga podrijetla. Primjerice:

- (1) *g(ospod) i ne trudi se nisam' bo dostoènb da pod' krovb moi vnideši* – BrLab₂ I/101d

Ovaj novozavjetni redak (Lk 7,6) nalazi se u homiliji sv. Augustina koja se u brevijaru nastavlja na izvadak iz Matejeva evanđelja (Mt 8,5) posvećen Isusovu susretu s rimskim satnikom (Mt 8,5-17). U latinskom originalu homilije nalazi se latinski predikat *s noli*, a tako je i u samom Vulgatinu biblijskom tekstu (*Domine, noli vexari: non enim sum dignus ut sub tectum meum intres* Lk 7,6). Premda bibliografija hrvatskoglagljskih biblijskih čitanja sadržanih u brevijarima i misalima ne poznaje redak 7,6 Lukina evanđelja, i premda starocrkvenoslavenska evanđelja na ovom mjestu imaju drukčiji tekst od onoga u našem primjeru (*ne dviži se Z M A S*), ipak se ne može sa sigurnošću tvrditi da tekst nije preveden s grčkog (i naslijeđen) budući da grčki tekst značenjski odgovara latinskomu (*κύριε, μη σκύλλου: οὐ γὰρ ἰκανός εἰμι ἵνα ὑπὸ τὴν στέγην μου εἰσέλθῃς* Lk 7,6). Mogućnost da je prevoditelj kod citiranja biblijskog retka u homiliji prepoznao biblijski tekst, odustao od prevođenja i upotrijebio postojeći (?) prijevod s grčkog u ovom je slučaju zaista mala, no ne može biti posve isključena. Unatoč nemogućnosti da se postavi neupitan zaključak, ovakvi su primjeri ipak zadržani u potkorpusu onih čiji je predložak najvjerojatnije latinski.

---

izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo, što znači da su moguća mala odstupanja u brojkama. Ovim putem zahvaljujemo *Centru* na korištenju baze za istraživanje.

¹¹ Usp. Kovačević 2016: 275. O nekim uzrocima malenoga udijela niječnih imperativa u odnosu na jesne vidi Tanasić 1984: 22–23.

¹² U ovu brojku ne ulaze imperativi glagola *biti* kojih ima povelik broj i koje smo *a priori* isključili iz razmatranja jer mogu biti i nesvršeni i svršeni.

¹³ Kod (biblijskih) tekstova kod kojih je predložak mogao biti i grčki i latinski, kao slučajeve prijevoda s latinskog odredili smo samo one primjere kod kojih postoji tekstualna ili značenjska razlika između grčkog i latinskog teksta, a hrvatskoglagoljski tekst slijedi latinsku verziju.

Valja napomenuti i da pravi jednostavni niječni imperativi u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku mogu biti zanjekani pomoću *ne* (najčešće) te pomoću *ni* i niječnih priloga / zamjenice. Sva su tri načina potvrđena i u *II. beramskom brevijaru*:

- (2) a. *ne ost(a)vi našь g(ospod)i b(ož)e našь* – BrLab₂I/69b
b. *usliši g(ospod)ь m(o)l(it)vi vaše i primiri se vam . ni vašь ostavi va vrime zloe* – BrLab₂I/248c
c. *azь esamь ap(usto)lb h(rьsto)vb ničesože va m'ne raspačai*
– BrLab₂II/24b

3.2. Podaci iz korpusa i njihova analiza

Proučavanjem odabranoga potkorpusa primjera prevedenih s latinskoga jezika uočeno je da se neki primjeri ponavljaju, najčešće u pijevnim dijelovima (antifone, versi i sl.) i rubrikama. Ukupno je 19 primjera koji se ponavljaju, pa ako se ponavljanja izuzmu iz razmatranja, zapravo možemo govoriti o 89 primjera upotrebe pravoga jednostavnoga niječnog imperativa u prijevodima s latinskoga u *II. beramskom brevijaru*.

Od 89 izdvojenih primjera vid se upotrijebljenoga glagola može nedvosmisleno odrediti samo kod 76 primjera.¹⁴ 11 je, naime, primjera s glagolima *iti*, *naslêdovati*, *pêti*, *prêzêti*, *reći*, *truditi se* koji mogu biti nesvršeni i svršeni, tj. koji su dvovidni ili bezvidni. Kod 3 je, pak, primjera na temelju grafijske slike (*ne dai* I/103b, *ne dai* I/231d, *ne raz'gledaite* I/218b) nemoguće odrediti je li riječ o upotrebi nesvršene ili svršene inačice glagola (*dati/daêti*, 1. *razgledati* (PFV)/2. *razgledati* (IPFV)).

Podaci o glagolskom vidu 75 obrađenih pravih jednostavnih niječnih imperativa izdvojenih u potkorpusu prema ranije navedenim načelima pokazuju da ih je 41 nesvršenih, a 34 svršenih. Blagu većinu od 55% čine nesvršeni pravi jednostavni niječni imperativi, dok oni svršeni čine postotak od 45%. U 34 pojavnice pravih jednostavnih niječnih imperativa svršenoga vida 28 je (leksičkih) različnica.

¹⁴ Budući da *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* nije dovršen, podaci o vidu temelje se na praškom *Slovníku* (SJS 1958 – 1997). Samo jedan glagol ne nalazi potvrde u *Slovníku*; riječ je o glagolu *razgledati*.

Prvo pitanje koje treba postaviti ono je koje je s pravom imao na umu i I. Broz (1885: 25, 26). Postoji li u jeziku uopće nesvršeni parnjak koji je prevoditelj mogao odabrati ili je na određeni način bio primoran upotrijebiti svršeni zbog odgovarajućega značenja? Uvid u građu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, odnosno u glagolske leme pokazuje da odgovarajući nesvršeni parnjaci postoje za sve upotrijebljene svršene imperativne, što pokazuje Tablica 1:

svršeni	nesvršeni
<i>ostaviti</i>	<i>ostavlati</i>
<i>vzgorêti</i>	<i>gorêti</i>
<i>oskvrniti</i>	<i>oskvrnati</i>
<i>izgubiti</i>	<i>izgublati</i>
<i>postaviti</i>	<i>postavlati</i>
<i>vznenavidêti</i>	<i>nenavidêti</i>
<i>ubiti</i>	<i>ubiêti</i>
<i>stvoriti</i>	<i>stvarati</i>
<i>pogubiti</i>	<i>pogublati</i>
<i>vzvisiti</i>	<i>vzvîšati</i>
<i>otvrêçi</i>	<i>otvrîzati</i>
<i>prêl̂stiti</i>	<i>prêl̂čevati</i>
<i>vzbraniti</i>	<i>vzbranevati</i>
<i>nasladiti</i>	<i>naslaždati</i>
<i>s'blazniti</i>	<i>s'blažnevati</i>
<i>prostrêti</i>	<i>prostirati</i>
<i>vziskati</i>	<i>vziskati, vziskovati</i>
<i>vsiêti</i>	<i>siêti</i>
<i>otпустiti</i>	<i>otpučati</i>
<i>oblêniti se</i>	<i>oblênati se</i>
<i>pomenuti</i>	<i>pominati</i>
<i>tknuti</i>	<i>tikati</i>
<i>ustati</i>	<i>ustaêti</i>
<i>vzbuditi</i>	<i>vzbuzđati</i>
<i>oskudêti</i>	<i>oskudêvati</i>
<i>vzeti</i>	<i>vzimati</i>
<i>prêdati</i>	<i>prêdavati, prêdaêti</i>
<i>ustrašiti</i>	<i>ustrašati, ustraševati</i>

Za 25 svršenih glagola potvrđeni su sufiksadni parnjaci, dok su njih tri prefiksadni parnjaci nesvršenim inačicama. Ovdje valja podsjetiti kako se u literaturi može naći mišljenje da sufiksacijom nastaju pravi vidski parovi koji nemaju leksičke razlike u značenju, za razliku od prefiksacije koja podrazumijeva i promjenu u (leksičkom) značenju. Prema tome, vidski parnjaci s različitim sufiksima, tj. njihova tvorba bila bi fleksijska, a prefiksacija zapravo derivacija (v. Maslov 1963: 4; Silić 1978: 47). U tom je kontekstu relevantna činjenica da za 89% svršenih imperativa postoji sufiksadni nesvršeni parnjak jer isključuje, tj. umanjuje vjerojatnost da je glagol bio izabran zbog leksičkoga značenja ili nijanse leksičkoga značenja.

3.2.1. Odnos s latinskim predloškom

Na razini rečenice od 75 je (sintaktičkih) pojavnica pravoga jednostavnoga niječnoga imperativa njih 60 (sintaktičkih) različnica. Usporedbu s latinskim glagolskim oblicima pokazuje Tablica 2:

	konj. prez.	konj. perf.	noli ipt.	ostalo¹⁵
nesvršeni	24	2	7	8
svršeni	20	3	4	7

Premda je zabilježeni korpus premalen za stroge zaključke, iz prikazane rasporedbe upotrijebljenih glagola s obzirom na latinski predložak, *ne može* se utvrditi postojanje neke prevodilačke tehnike koja bi utjecala na odabir svršenoga ili nesvršenoga vida glagola, kakva postoji u starocrkvenoslavenskim prijevodima s grčkog jezika. Čini se da se hrvatski glagoljaš u odabiru koji će vid glagola upotrijebiti ravna više svojim jezičnim osjećajem i nastojanjem da vjerno prevede tekst, a ne toliko oblicima koji se nalaze u latinskom tekstu. Zanimljivo je da prevoditelj upotrebljava nesvršene i svršene prave jednostavne niječne imperativne i za prijevod latinskoga opisnog imperativa s *noli*, unatoč uočenoj tendenciji da se za njih u hrvatskom crkvenoslavenskom upotrijebi također složeni oblik niječnoga imperativa (HCSJ 2014: 226; Kovačević 2016: 268).

Od pravilne rasporedbe nesvršenoga i svršenoga vida pri prijevodu s latinskoga tek donekle odudara upotreba svršenoga vida za latinski konjunktiv perfekta, no ni tu ona nije ujednačena. Osim toga, čak kad bismo i

¹⁵ U kategoriju „ostalo” svrstani su primjeri u kojima prevoditelj odstupa od latinskog predloška, drukčije ga interpretira ili proširuje.

pretpostavili određeni utjecaj latinskoga predloška u ovom slučaju, broj je potvrda upotrebe latinskoga konjunktiva perfekta zanemariv u odnosu na ukupni broj, i nije kao kod prijevoda s grčkog gdje su aorisni oblici daleko zastupljeniji.

Uvid u prijevodne obrasce i odnos s latinskim predlošcima u upotrebi pravoga jednostavnoga niječnog imperativa u *II. beramskom brevijaru* pokazuje da se u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, u novim prijevodima, glagolski vid u zanižanom imperativu upotrebljava neovisno o latinskom predlošku, i da, što je važnije, istraženi primjeri ne pokazuju naročitu tendenciju upotrebe nesvršenog vida. Iako je nesvršeni vid glagola zabilježen u nešto većem broju od svršenog, čini nam se da se ne može tvrditi kako je proces potiskivanja svršenoga vida iz pravih jednostavnih niječnih imperativa vidljivije otpočeo, jer se svršeni vid upotrebljava razmjerno često (45% slučajeva).

4. Zaključne napomene

Kvantitativni podaci koje donose Kurzová-Ribarova i Večerka za starocrkvenoslavenski jezik pokazuju blagu dominaciju svršenoga vida, što unatoč svijesti da grčki predložak nije neosporan pretkazatelj slavenskoga vida nije spriječilo njihove interpretatore da zaključe kako je prvi slavenski književni jezik ipak težio nesvršenom vidu pravih jednostavnih niječnih imperativa, tj. da se u starocrkvenoslavenskom zrcali prevlast nesvršenoga vida u ondašnjim slavenskim govorima. U zadanom su pak korpusu nesvršeni pravi niječni imperativi u blagoj prednosti, ali ne držimo da je to zasada dovoljno da bi se utvrdio neosporan početak povlačenja svršenoga vida. Osim toga, usporedba s latinskim predlošcima pokazuje da izbor svršenoga jednako kao i nesvršenoga vida ne ovisi o latinskom predlošku, tj. čini se da glagoljski prevoditelj nije po načelu sličnosti preslikavao latinske kategorije u hrvatske crkvenoslavenske. Problem odnosa glagolskoga vida, imperativa i negacije složene je naravi, a dijakronijski odmak otežava njegovo raščlanjivanje. U svakom slučaju, valjalo bi s više opreza donositi zaključke i ne dopustiti da suvereno poznavanje sinkronije zamagljuje tumačenje prošlih razdoblja.

Dijakronijski odmak otežava i iščitavanje semantike i pragmatike svršenoga i nesvršenoga vida u zadanom korpusu. Za pouzdanija tumačenja nužan je još veći korpus, s obzirom na teškoće u nalaženju prikladnih primjera, kao i podrobnije studije, tj. saznanja o glagolskom vidu u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. Ono što je zapaženo u zadanom korpusu je sljedeće:

nesvršeni vid služi za zabranu radnje koja se događa u trenutku govorenja, što je u skladu s onim što je i ranije uočeno za nesvršeni vid u slavenskim jezicima. Osim toga, nesvršenim se vidom izriču načelne (svevremene) zabrane, kao i one koje se odnose na trajne (durativne) i učestale (iterativne) radnje. Svršenim se vidom izriče snažnija, tj. stroža zabrana u smislu upozorenja i ima u vidu posljedicu, tj. rezultat čina na koji upozorava. Koliko je navedeno razlikovanje ispravno, precizno i dorečeno pokazat će buduća istraživanja ove teme, koja će teško biti zamisliva bez obuhvatnijih, cjelovitijih i doradenijih povijesnih korpusa hrvatskoga jezika.

Literatura

- Auwera, Johan van der; Ludo Lejeune (with Valentin Goussev) (2013) „The Prohibitive”, *The World Atlas of Language Structures Online*, eds. Matthew S. Dryer, Martin Haspelmath, Leipzig, <http://wals.info/chapter/71>, posjet 22. siječnja 2018.
- Badurina-Stipčević, Vesna, Milan Mihaljević, Marinka Šimić (2012) „Mjesto Dabarskoga brevijara među hrvatskoglagojskim liturgijskim kodeksima”, *Zbornik radova: Gacka i Otočac u srednjem vijeku. 550. obljetnica Otočke biskupije i prvog proglašenja Otočca gradom* (Otočac, 5.–6. 3. 2010.), ur. Željko Holjevac, Zagreb, 255–282.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (1997) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Brlobaš, Željka (2007) *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Broz, Ivan (1885) „Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga. I. Imperativ”, *Rad JAZU*, LXXVII, 1–69.
- Grubor, Đuro (1953) „Aspektna značenja”, *Rad JAZU*, 293, 5–235.
- Han, Chung-hye (1998), *The Structure and Interpretation of Imperatives: Mood and Force in Universal Grammar. A Dissertation in Linguistics*, IRCS Technical Reports Series, 74.
- HCSJ (2014) *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, prir. Milan Mihaljević, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut.
- Ivić, Milka (1958) „Upotreba vida u slovenskom imperativu s negacijom”, *IV Meždunarodnyj s'ezd slavistov. Slavjanskaja filologija: sbornik statej II*, Moskva, 96–107.

- Karlič Virna, Klarić Kornelija (2015) „Sredstva i načini izražavanja imperativnosti: pragmatička perspektiva”, *Filološke studije*, 13, 2, 327–342.
- Kovačević, Ana (2016) *Negacija od čestice do teksta. Usporedna i povijesna raščlamba negacije u hrvatskoglagoljskoj pismenosti*, Staroslavenski institut, Zagreb.
- Kurzová-Ribarova, Zdenka (1972) „Iz proučavanja imperativa u staroslavenskom jeziku (Negativni imperativ u staroslavenskom jeziku u usporedbi sa stanjem u drugim slavenskim jezicima, osobito u češkom)”, *Slovo*, 22, 52–84.
- MacRobert, Catherine Mary (2013) „The problem of the negated imperative in Old Church Slavonic”, *Miklosichiana visentennialia. Zbornik u čast dvestote godišnjice rođenja Franca Miklošića*, ur. Jasmina Grković-Mejdžor, Aleksandar Loma, Beograd, 277–291.
- Maslov, Jurij S. (1963) *Morfologija glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke*, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva.
- Mihaljević, Milan (2011) „Bilješke o jeziku Drugoga beramskog brevijara”, *Tabula*, 9, 126–139.
- Pirnat, Žiga (2015) „Genesis of the Genitive of Negation in Balto-Slavic and Its Evidence in Contemporary Slovenian”, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies*, 10, 3–52.
- Pranjković, Ivo; Lada Badurina (2012) „Načini izražavanja imperativnosti”. *Bosanskohercegovački slavistički kongres 1: Zbornik radova (Knjiga 1)*, ur. Senahid Halilović, Mirela Omerović, Sarajevo, 619–628.
- Raguž, Dragutin (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.
- Raguž, Dragutin (2010) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Vlastita naklada, Zagreb.
- Silić, Josip (1978) „An approach to the study of aspectuality in the Croatian literary language”. *Contrastive analysis of English and Serbo-Croatian. Volume two*, ed. Filipović, Rudolf, Zagreb, 42–70.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- SJS (1958–1997) *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae paleoslovenicae*, Academia, Nakl. Československé akademie věd, Praha.
- Tanasić, Sreto (1984) „O imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku”, *Književni jezik*, 13, 1, 15–26.

- Težak, Stjepko, Stjepan Babić (2000) *Gramatika hrvatskoga jezika : priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Večerka, Radoslav (1996) *Altkirchenslavische (Altbulgarische) syntax. III. Die Satztypen: Der einfache Satz*, U. W. Weiher, Freiburg i. Br.
- Vince, Jasna (2006/2007) „Uzmac genitiva izravnoga objekta”, *Slovo*, 56-57, 615–526.
- Weber, Adolfo (1859) *Skladnja ilirskoga jezika, za niže gimnazije*, U c. k. nakladi školskih knjiga, Beč. Pretisak (2005), Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Zanuttini, Rafaella (1991) *Syntactic properties of sentential negation: a comparative study of Romance languages*, Doctoral dissertation, University of Pennsylvania.
- Zanuttini, Rafaella (1994) „Speculations on negative imperatives”, *Rivista di Linguistica*, 6, 119–142.
- Zeijlstra, Hedde (2006) „The Ban on True negative Imperatives”, *Empirical Issues in Syntax and Semantics*, 6, eds. Olivier Bonami and Patricia Cabredo Hofherr, 405–424, <http://www.cssp.cnrs.fr/eiss6/zeijlstra-eiss6.pdf>, posjet 18. siječnja 2018.
- Zorikhina Nilsson, Nadezhda (2013) „The negated imperative in Russian and other Slavic Languages. Aspectual and modal meanings”, *Diachronic and Typological Perspectives on Verbs*, eds. Folke Josephson and Ingmar Söhrman, Amsterdam / Philadelphia, 79–106.

SUMMARY

Ana Šimić i Jozo Vela

DIACHRONIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
THE VERB ASPECT AND THE TRUE SIMPLE NEGATIVE
IMPERATIVE IN CROATIAN

In the contemporary Croatian language the true simple negative imperative is, in general, formed by using the imperfective aspect of a verb:

- (1) *Ne dirajte*_{IPFV} *mi ravnicu!*
 **Ne dirnite*_{PFV} *mi ravnicu!*
 Not mess-2PL I-DAT.SG plain-ACC.SG
 'Don't mess with my plain!'

Also, in the first Slavic literary language, Old Church Slavonic, it was possible to form a true simple negative imperative by using the perfective aspect of a verb. However, it was noticed in the literature that a partial congruence between the Old Church Slavonic imperfective and the perfective true negative imperative, on the one hand, and the Old Greek present and aorist subjunctive, on the other, existed. This paper looks at imperfective and perfective negative imperatives in the first Croatian literary language, Croatian Church Slavonic, with emphasis on the relationship with the Latin source texts. A comparative corpus analysis has been conducted on the *Second Beram Breviary*, a Croatian Glagolitic manuscript from the 15th century. The analysis shows that the usage of verb aspect in the Croatian Church Slavonic true simple negative imperative was independent of the influence of the Latin language. Also, the quantitative data suggest that no notable decline of perfective aspect with true simple imperative had occurred during the Croatian Church Slavonic period.

Keywords: *Croatian Church Slavonic; true imperative; simple imperative; negative imperative; negation; verb aspect*